

Hebrew excerpts from Aquinas's *Sentencia libri De anima*

Milan Žonca

Note: This is an alternative edition of the Hebrew excerpts from Aquinas's *Commentary on De anima* found in Oxford, Bodleian Library, MS Mich. Add. 25, fols 59r–63v. In my article on this subject [Milan Žonca, 'Israel ben Abraham: An Ashkenazic Translator of Aquinas?', *Zutot* 19 (2022): 103–120], the limitations of space did not allow me to include the Latin text of Aquinas's commentary alongside the Hebrew edition. I am therefore presenting both texts here for the reader to compare. The Hebrew edition (following the published version) is placed in the right-hand column. In the left-hand column, the text of *Sentencia libri De anima* is quoted according to the critical edition edited by René-A. Gauthier for the edition of Thomas's *Opera omnia* (vol. 45/1, Rome: Commissio Leonina, 1984, henceforth *SLDA*). References to the more common numbering of lectures used in Pirotta's edition (*In Aristotelis librum De anima commentarium*, ed. P. F. Angeli M. Pirotta, Turin: Marietti, 1948) are in square brackets. Quotations from William of Moerbeke's Latin translation of *De anima* in the footnotes are likewise taken from Gauthier's edition.

[I]ntellectus intelligit omnia mathematica separate, tamquam si essent separata, quamuis non sint separata secundum esse (non autem sic intelligit naturalia, quia in diffinitione naturalium ponitur materia sensibilis, non autem in definitione mathematicorum; abstrahit tamen circa naturalia intellectus uniuersale a particulari simili modo, in quantum intelligit naturam speciei sine principiis individuantes, que non cadunt in diffinitione speciei). Et omnino intellectus in actu est res intellecte, quia sicut res in sui ratione habent materiam uel non habent, sic ab intellectu percipiuntur.

(*SLDA*, p. 234, l. 288–300; III.6 [III.12], 431b12–17.)

Videmus etiam quod, sicut operatio intellectus possibilis, que est percipere intelligibile, attribuitur homini, ita etiam operatio intellectus agentis, que est abstrahere intelligibilia; hoc autem non posset esse nisi principium formale huius actionis esset ei secundum esse coniunctum. Nec sufficit, ad hoc quod hec actio attribatur homini, hoc quod species intelligibiles facite per intellectum agentem habent quodam modo pro subiecto fantasmatum que sunt in nobis, quia, ut supra diximus cum de intellectu possibili ageretur, species non sunt intelligibiles in actu nisi secundum quod sunt abstracte a fantasmatibus et sic eis mediantibus actio intellectus agentis non posset nobis attribui...

(*SLDA*, p. 220, l. 101–115; III.4 [III.10], 430a17–19.)

[E]t praeterea intellectus agens comparatur ad species intellectus in actu sicut ars ad species artificiatorum, per quas manifestum est, quod artificia non habent actionem artis: unde etiam dato, quod species factae intelligibiles actu essent in nobis, non sequeretur quod nos possemus habere actionem intellectus agentis.

[59r] אמר ישראל בן אברהם[ם]: השכל משכיל מטימטיקא כאלו¹ הן נבדלות מחומר, אע"פ שאין נבדלות מחומר במציאות, בעבור שהחומר המיוחס אינו נופל בגדר שלהם. אבל הטבעיות אינו משכיל ככה, וזה כי בגדר הטבעיות נופל חומר מיוחס, ולא בגדר מטימטיקא³. ממ השכל מפשיט הסוגיא מן המיני[ם], כמו שהוא משכיל טבע המין בלי פרטיו, כי אינם נופלים בגדרו. והשכל בפועל הוא הנמצאות המושכלו[ת], כי כמו שימצא לנמצאות בגדריהם חומר או לא חומר, כן יושכלו מן השכל רש אנטלקטי⁴.

הנה מבואר שבאשר פעולת השכל ההיולני, שהיא לקבל המושכלות, מיוחסת לאדם, כמו כן פעולת השכל הפועל, שהוא להפשיט המושכלות מחומריהם או מן הדמיונות, מיוחסת לאדם. ולא יתכן זה אם לא יהיה התחלה הצורית אלו הפעולות מחוברת לאדם במציאו[ת] טבעו בפנים מה. והנושא לאלו המושכלות⁵ י"א⁶ הדמיוני[ת] הנקראות בלשון סומא[ה] פנטשמטא⁷ אשר בנו. הנה נאמ' [ר] במאמ' [ר] השלישי מספר הנפש בענין השכל ההיולני שהצורות המושכלות אינם מושכלות בפועל, אם לא יהיו מופשטות מן הדמיונות⁸, ועל ידם [59v] מיוחסת לנו פעולת [השכל] הפועל ש[...]⁹ [ר] ל[מ]ן פרינסיפיום פורמלא.

הדמיונות הוא מפסיד המושכלות, בעבור זה השכל הפועל במאמ' [ר] שלישי בספר הנפש מיוחס הוא אל הצורות המושכלו[ת] בפועל יחס האומן אל הצורות המלאכיות העשויות בפועל.

(SLDA, p. 220, l. 115–121; III.4 [III.10], 430a17–19.)

Ex hiis autem que hic dicuntur apparet falsitas opinionis illorum qui dixerunt quod intellectus es uis ymaginativa uel aliqua preparatio in natura humana consequens corporis complexionem.

(SLDA, p. 205, l. 270–274; III.1 [III.7], 429a29–b5.)

יש אומ' [ר] שהשכל הוא כח עיוני או הכנה טבעית נמשכת אחרי מזג הגוף. ושקרות זה הדעת, מבאר הפרשן בחלק שלישי מספר הנפש בענין ההבדל בין התפעלות החוש לבין ההתפעלות השכל.

אמ' [ר] ארסטו בספר הנפש בחלק שלישי שהשכל ההיולני כאשר קבל הצורות המושכלות ויודע אותם, אז הוא בפועל כאשר נקרא חכם בפועל מי שהוא למד חכמ' [ה] אם אינו חושב בה בפועל. ואין זה בפועל פשוט, אבל הוא בפועל אמצעי. ואו' [מר] אריסטו שזה השכל עודינו בכח בפנים מה וגו'.¹⁰ יש לדקדק מכל מה שנאמ' [ר] לשם שזה השכל הנזכ' [ר] אינינו בכח מצד עצמו, אבל הוא בכח מצד המושכלות השמורות והמופקדות בו אשר אינו חושב בהם עתה. אבל קודם שקבל המושכלות, אם אז היה בכח [60r] מצד עצמו או מצד המושכלות. צריך לחקור על זה ויש לדקדק. ו[מה] ש[או]מ' [ר] אריסטו בחלק שלישי בספר הנפ' [ש] על שכל הפועל שהוא בעצמותו נמצא בפועל,¹¹ ונראה שבזה הוא מבדילו מן השכל ההיולני. לזה נ"ל¹² שעל דעת אריסטו אין שום מציאות לשכל ההיולני כ"א¹³ בכח אל הפועל, אם פשוט אם אמצעי.

בחלק שלישי מספר הנפש אמ' [ר] ארסטו שהחוש והמוח' [ש] כאשר הם בפועל, אחד הם, אבל מצד עצמותם [א] ינם אחד ז"ל¹⁴. ותמ' [יה] איך הם אחד אם אין עצמותם אחד. לכן נ"ל שר"ל¹⁶ שהם אחד בנושא ושעצמותם אינינו אחד.¹⁷ הוא מבואר [נג] לה מהם שהשכל והמושכל והמשכיל אחד הם. ו[א]ו' [מר] זה ר"מ¹⁸ ב[פ]י¹⁹ על שכל אנושי ג"כ.²⁰ וצ"ע²¹ איך יתכן זה, וצריך להבין בענין זה ההבדל בין השם 'ית' שמו, שהוא השכל הראשון, ובין השכלים הנפרדים, ובין השכל האנושי. וצ"ע אם²² כוונתם של הפילוסופים באחדות בנושא ג"כ, כמו שהוא נ"ל בענין חוש ומוחש הנזכר.

אמ' [ר] ישראל בן אברהם: השכל הוא צורה בכח לכל הצור' [ת] מושכלות בכח. החוש הוא צורה בכח לכל הצורות חד החושיות.

[N]am intellectus est quedam forma receptiua omnium formarum intelligibilium et sensus est quedam forma receptiua omnium formarum sensibilium.

(SLDA, p. 236, l. 58–61; III.7 [III.13], 431b28–432a3.)

[I]ntellectus enim possibilis non est unum cum intelligibili nisi secundum quod est intellectum in actu, sicut nec sensus est idem cum sensibili in potencia, ut supra habitum est; species igitur intelligibilis non est forma intellectus possibilis nisi secundum quod est intelligibilis actu, non est autem intelligibilis actu nisi secundum quod est a phantasmatis abstracta; manifestum est igitur quod secundum quod unitur intellectui est remota a phantasmatis; non igitur per hoc intellectus unitur nobiscum.

(SLDA, p. 206, l. 319–329; III.1 [III.7], 429a29–b5.)

Ponit enim Avicenna quod species intelligibiles non conseruantur in intellectu possibili nec sunt in eo nisi quando actu intelligit; set oportet, secundum ipsum, quod quodocunque intelligit actu quod conuertat se ad intelligenciam separatam agentem, a qua effluunt in intellectum possibilem intelligibiles species.

(SLDA, p. 209, l. 36–42; III.2 [III.8], 429b5–9.)

[60v] אמ' [ר] ישראל בן אברהם: השכל ההיולני אינו אחד עם המושכל [בכ]ח, כ"א [א] כאשר יהיה המושכל בפועל, כאשר החוש אינינו אחד עם המוחש בעודם בכח. והנה אמ' [ר] ה[פ]רשן שהמושכל בעודו נשאי בדמיונות הוא בכח עד שיהיה מופשט מן הדמיונו' [ת] לגמרי, אז הוא בפעל א"כ כו'.

אמ' [ר] ישראל ב"א²³: א"ה²⁴ על דעת א"ס²⁵ המושכלות אינם שמורות בשכל ההיולני ואינם בו, כ"א כאשר משכיל בפו' [ע]ל, וכשישכיל בפועל צריך לו שיפנה אל השכל הנפרד שממנו ישפיע לו המושכלות.

הנה בחלק שלישי בספר הנפש במאמ' [ר] השכל כאשר מראה אריסטו איך שנמצ' [א] השכל ההיולני מוצא מן הכח אל הפו' [ע]ל

או'מר]: כאשר ככה הכל יהיה כמ'ו] חכם נקרא אשר ב'פ'עלי'ם]. זה מהר יקרה כאשר יוכל לפעול בעצמו והוא וא'ז] כח בפנים מה. אבל לא בשוה וקודם הלימוד או קוד'ם] שמצא והוא גם את עצמו יוכל להכיר זהו לשון אריסטו.²⁶

כוונת זה המ'א]מ'ר] ה]וא שכאשר יהיו המושכלות בשכל כמו החכמה בחכם זה יהיה מיד כאשר יוכל לפעול בעצמו, ר"ל פעול השכל, אז הוא נקרא שכל בפועל. מ"מ עדיין הוא בכח בצד מה אבל לא בשוה כאשר היה בכח בראשונה, קודם שקבל המושכלות מן המלמד או ע"י²⁷ הלימוד, כי אז לא היה יכול לפעול [61r] פעולתו אבל הוצרך לזה שיוציאו אחר מן הכח אל הפועל.

Cum autem sic fiat singula, id est sic reducat in actum specierum intelligibilium, quemadmodum sciens, id est habens habitum sciencie, habet species in actu, tunc dicitur intellectus qui est secundum actum. Hoc autem accidit statim cum aliquis potest per se ipsum operari operationem intellectus que est intelligere; sicut et quamlibet formam tunc aliquis in actu habet quando potest operationem illius forme explere. Set licet tunc intellectus quodam modo sit in actu quando habet species intelligibiles, sicut sciens, tamen et tunc etiam est quodam modo in potencia, non tamen eodem modo sicut erat in potencia ante quam scienciam acquireret addiscendo uel inueniendo; nam ante quam haberet habitum sciencie, qui est primus actus, non poterat operari cum uellet, set oportebat quod ab altero reduceretur in actum; set quando iam habet habitum sciencie, qui est actus primus, potest cum uoluerit procedere in actum secundum, quod est operatio.

(SLDA, pp. 208–209, l. 11–31; III.2 [III.8], 429b5–9.)

ובעבור שת'בי]ן זה הנה [או]מר לך מאמר אריסטו בחלק ש'ני] בס'פר] נפש ז"ל: חיוב אמנם להיות ה'נפ'ש עצם כאשר [ה]צורה לגוף טבעי אשר לו חיים. עצם אמנם פעל הוא לכמו זה הגוף פעל. וזה אמנ'ם] בשני פנים אחד אמנם כמו חכמה אחד כמו מחשבה עב'ל²⁸. ואני אפרש לך האחרון מזה המאמר'ר] כי אותו הוא צריך לענין כונתו³⁰ בזה.

Tertia divisio est quod actus dicitur dupliciter, uno modo sicut sciencia est actus, alio modo sicut considerare est actus. Et diferencia horum actuum ex potenciis perpendi potest: dicitur enim aliquis in potencia gramaticus ante quam acquirat habitum gramatice discendo uel inueniendo, que quidem potencia in actum reducitur quando iam aliquis habet habitum sciencie; sed tunc iterum est in potencia ad usum habitus cum non considerat in actu, et de hac potencia in actum reducitur cum actu considerat; sic igitur et sciencia est actus et consideratio est actus.

(SLDA, p. 69, l. 118–129; II.1 [II.1], 412a6–11.)

הנני הנה כוונת אריסטו במ'ה] שאמ'ר] זה אמנם בשתי פנים, ראשונה כמו שהחכמ'ה] באדם שהוא למד אותה אבל אינו חושב ולא מעיין בה בפועל אז הוא החכמ'ה] כן בפועל בצד מ'ה] [כי] קודם שלמדה לא הייתה'ה] בו כ"א בכח וכשלמדה היא בו בפועל אמצעי. [...] עדיין היא בו בכח בפני'ם] מה, ר"ל נגד מה שהיא בו בעת שהוא חושב ומעיין בה, כי אז תהיה בו החכמה בפועל פשוט, ר"ל בפועל בלתי מעורב עם הכח כאשר הייתה'ה] ³²קודם שייעין בה. עוד אוסיף ביאור: הנה ראובן קודם שלמד חכמה הוא חכם בכח, ר"ל כי יוכל לקנות לו קניין חכמ'ה] כשירצה וכשלמד חכמה ו'י'דע אותה [נק]רא אותה חכם [ב]פועל אם אינו מעיין בה, כי כבר יש לו יכולת להתעסק ולעיין בה בעת שירצה ואינו צריך לאחר שיוציאו מן הכח אל הפועל כאשר הוצרך בראשונה קודם שלמד חכמ'ה]. [61v] אבל עדיין הוא נקרא חכם בכח בפנים מה, ר"ל נגד מה שהוא נקרא ח'כם] בפועל ב'עת] שיתעסק וחושב ומעיין בחכמה כי אז נקרא חכם ב'פועל] ל'פשוט, ר"ל בלתי מעורב בכח.

Manifestum est autem ex hoc quod hic dicitur falsam esse opinionem Auicenne quam habet de speciebus intelligibilibus, et contra opinionem Aristotilis. Ponit enim Auicenna quod species intelligibiles non conseruantur in intellectu possibili...

(SLDA, p. 209, l. 32–37; III.2 [III.8], 429b5–9.)

ותדע ממה שנזכר הנה שעל דע'ת] אריסטו ה'מו]שכלו'ת] שמורות הן בשכל ההיולני, הפך מה שחשב א"ס.

Occasione autem horum que hic dicuntur, quidam posuerunt intellectum agentem substantiam separatam et quod differt secundum substantiam ab intellectu possibili.

(SLDA, p. 220, l. 89–93; III.4 [III.10], 430a17–19.)

אמ'ר] ישראל ב"א: א"ה מן הפילוסופי'ם] הקדומים קצתם היו סבורים על השכל הפועל שהוא נפרד ושהוא בעצם נבדל מן השכל ההיולני.

ונ"ל שהם סמכו בזה ג"כ את עצמם על דברי ארסטו במה שהוא אומ' [ר] בח"ג בס"נ³³ שהשכל הפועל בעצם נמצא בפועל, ונרא' [ה] שבזה הבדילו מן השכל ההיולני. ושקרות זה הדעת מבואר למעלה בראייה.³⁴

Est etiam predicta positio contra Aristotilis intentionem qui expresse dicit has duas differencias, scilicet intellectum agentem et intellectum possibilem, esse in anima, ex quo expresse dat intelligere quod sint partes uel potencie anime et non alique substantie separate. Set contra hoc precipue uidetur esse quod intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia ut in potencia existens ad illa, intellectus autem agens comparatur ad ea ut ens in actu; non autem uidetur quod idem respectu eiusdem possit esse in potencia et in actu; unde non uidetur possibile quod intellectus agens et possibilis conueniant in una substantia anime.

(SLDA, p. 220–221, l. 122–135; III.4 [III.10], 430a17–19.)

Est enim intellectus possibilis in potencia ad intelligibilia sicut indeterminatum ad determinatum: nam intellectus possibilis non habet determinate naturam alicuius rerum sensibilium, unumquodque autem intelligibile est aliqua determinata natura alicuius speciei; unde supra dixit [*De anima*, III.4.429b31–430a2] quod intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia sicut tabula ad determinatas picturas.

(SLDA, p. 221, l. 139–147; III.4 [III.10], 430a17–19.)

[E]t sic [intellectus agens] non compararetur ad intelligibilia ut faciens ad factum, ut Philosophus hic dicit, set ut existens ipsa intelligibilia. Comparatur igitur ut actus respectu intelligibilium in quantum est quedam uirtus inmaterialis actiua potens alia sibi similia facere, scilicet inmaterialia, et per hunc modum ea que sunt intelligibilia in potencia facit intelligibilia in actu: sic enim et lumen facit colores in actu...

(SLDA, p. 221, l. 152–161; III.4 [III.10], 430a17–19.)

Vnde dicit quod est habitus ut lumen, quod quodam modo facit colores existentes in potencia esse actu colores. Et dicit quodam modo, quia supra ostensum est, quod color secundum se ipsum est uisibilis, hoc autem solummodo lumen facit ipsum esse actu colorem in quantum facit dyaphanum esse in actu ut moueri possit a colore et sic color videatur.

(SLDA, p. 219, l. 43–50; III.4 [III.10], 430a10–17.)

[N]on quod ipsum [lumen] habeat in se determinationem omnium colorum. Huiusmodi autem uirtus actiua est quedam participatio luminis intellectualis a substantiis separatis...

(SLDA, p. 221, l. 161–164; III.4 [III.10], 430a17–19.)

Huius autem uerbi occasione, quidam posuerunt intellectum agentem idem esse cum intellectu qui est habitus principiorum. Quod esse non potest, quia intellectus qui est habitus principiorum presupponit aliqua iam intellecta in actu, scilicet terminos principiorum per quo-

ועוד הנה מבואר נגלה [כי] זה [הד]עת ארסטו שהוא או' [מר] בח"ג ב[ס"נ] בגלוי שני ה[בדלי]ם [ר"]ל השכל ה[פונ]על והשכל ההיולני שניהם הנפש אשר בזה נתן להבין שהם חלקי הנפש ולא בשכל הנפרד. אבל נגד זה נרא' [ה] קשה מאד מה שתשמע הנה: השכל ההיולני מיוחס אל המושכלות כאשר הוא בכח להן אמנם השכל הפועל מיוחס להם כמו עצם נמצא בפועל. ונודע שאין שום [נמ]צא יוחס [ב]פועל נגד ע[צ]מו בכח, ואיך יוצא דבר את ע[צמו] [מ]ן הכח אל הפועל. ולזה נראה שלשכל הפועל ולשכל ההיולני אין להם מציאות בעצ[ם] אחד הנפש.

דע שהשכל ההיולני הוא בכח [62r] למושכלות כמו בלתי מוחלט לדבר מה במוחלט, כי לשכל ההיולני אין לו במוחלט טבעת³⁵ שום מושכל, אמנם כל מושכל ומושכל [ט]בע [מ]ה מוחלטת למין מה. ולזה אמ' [ר] ארסטו [ח]ג"ב [בס"נ] [ג] [שה]שכל ההיולני מיוחס הוא למושכלות כמו אשר ל[א] נכתב בו שום דבר בפועל. הנה בעבור שלא נכתב בו שום דבר אפשר לכתוב בו צורות מוחלטות.

אמנם השכל הפועל יוחס למושכלות כמו דבר מה בפועל להיותו נמצא דבר מה [פ]עולי בפעל בלתי חומרי יוכל דברים אחרים להשוות לעצמו, ר"ל לעשות[ם] בלתי חומרי[ם] ג"כ. ובה הדרך דברים שהם מושכלות בכח הוא עושה אותם מושכלות בפועל, כמו שעושה בצד מה האור שהוא המראים שהם נראים בכח עושי[ה] אותם נראים בפועל.

ואמרת הנה בצד מה [כ]י לפי האמ' [ת] המראה הוא אפשר לראות מצד עצמו. מ"מ ה[א]ור עושהו נראה בפועל כאשר הוא, ר"ל האור, עושה האור ספירי או המים ספיריים עד שיתנועעו מן המראה.

ואין באור שום מראה כלל, ר"ל במוחלט. וכחו זה הכח הפעולי נמצא לשכל הפועל להשוותו שיווי מה באור השכלי מן השכלי[ם] הנפרדים. ודע זה ותבינהו מאד כי בזה התרתי לך הקושיא הכבדה מאד הנזכרת למעל[ה] [ת]. וברוך השי' [ם] ית' [עלה] אשר עמו מקור חיים ובאורו נראה אור.³⁶

הפילוסופים מקצת[ם] [ם] אמרו שהשכל הפועל הוא אחד עם השכל אשר לו³⁷ בפועל ידיעת [62v] התחלות ראשונות מעצמן נודעות. ונ"ל שהם ג"כ טעו במה שאו' [מר] ארסטו שהשכל הפועל הוא בעשיית הכל כמו אביטוש מה כמו אור. ו[ט]עות [ז]ה ב[יד]ם ממלת אביטוש ואותה [מ]לה היא בלשון [נו]צרים תא[מ]ר

rum intelligenciam cognoscimus principia, et sic sequetur quod intellectus agens non faceret omnia intelligibilia in actu, ut hic Philosophus dicit. Dicendum est ergo quod "habitus" hic accipitur secundum quod Philosophus frequenter consuevit nominare omnem formam et naturam habitum, prout habitus distinguitur contra priuationem et potentiam, ut sic per hoc quod nominat eum habitum distinguat eum ab intellectu possibili qui est in potencia.

(SLDA, p. 219, l. 26–42; III.4 [III.10], 430a10–17.)

[A]ctio uisus potest considerari uel secundum quod consistit in inmutatione organi a sensibili exteriori, et sic non sentitur nisi color, unde ista actione uisus non uidet se uidere; alia est actio uisus secundum quod post inmutationem organi iudicat de ipsa perceptione organi a sensibili etiam abeunte sensibili, et sic uisus non colorem sentit, set sentit etiam uisionem coloris.

(SLDA, p. 179, l. 89–97; II.26 [III.2], 425b20–22.)

Quarum prima est utrum sensus et sensibilia simul corrumpantur et saluentur. Ad huius ergo solutionem dicit quod, quia actus sensibilis et sensitui est unum subiecto, set differunt ratione, ut dictum est, necesse est quod auditus dictus secundum actum et sonus dictus secundum actum simul saluentur et corrumpantur, et similiter est de sapore et gustu et aliis sensibus et sensibilibus; set si dicantur secundum potentiam non necesse est quod simul corrumpantur aut saluentur. (SLDA, p. 180, l. 188–197; II.26 [III.2], 426a15–19.)

(SLDA, p. 180, l. 188–197; II.26 [III.2], 426a15–19.)

בשיתוף על החכמה בפועל לומדת ועל טבע או על צורה בפועל ועל דבר[ם] אחרים, אין צורך להזכירם פה. וארסטו כמ' [ו] שאמ' [ר] על השכל הפועל שהוא כמו אביטוש כמו אור וכולו כוונתו [בזה] שהורגל בהרבה מקומות להשאות אותה המלה [א] ביטוש על הטבע או צורה בפועל כאשר היא תחלק כנגד הכח והשלילה. והנה כוונת ארסטו שהשכל הפועל הוא טבע וצורה נמצאת בפועל. וזה הדעת הפילוסופי[ם] [הנזכ' [רים] כמו שהוא מבואר נגלה למי שעיין בספרי ארסטו הוא נגד דעת ארסטו וזה כי השכל [א] שר לו ידיעת התחלת המושכלות הראשונות [ת] אמיתתו וטבעו מראה להיות כבר מושכלות מה מושכלות בפועל א"כ לא יעשה השכל הפועל כל מושכלות [ת] מושכלות בפועל כאשר אומ' [ר] ארסטו בח"ג בס"ג.

פעולת ראוי תלקח בשני פנים. ראשונה בהתחלף כלי ראות בהתפעלות כלי ראות מן המוחש מבחוץ, וככה לא יראה דבר כ"א המראה או אשר לו המראה. שנית פעולת ראות היא כאשר כבר הלך לו המוחש הוא ר"ל [63r] הראות מצייר או מדמה ושופט על הרגשות כליו וככה הראות אינו רואה המראה בלבד כ"א הוא רואה ג"כ ראיית המראה. וה"ה³⁸ ב"ד חושים האחרים.

והנה החמשה חושים מרגישים מורגשים ומרגישים ג"כ את עצמם מרגישים. והנה מן השקר שיהיה הרגש אחד כללי נצטרך לעניין זה על אלו ההרגשים [ם] החמשה המרגשים [ם] פעולותיהם כי הנה כל אחד ואחד מרגיש פעולת עצמו. וכל זה מבואר בח"ג בס"ג ואו' [מר] לשם ארסטו שכל ההרגש מקבל מורגשו בלתי חומר, ול[ז]ה כאשר הלכו להם כבר המורגשות ישארו לשם הרגשו [ת] 39 ודמיונות אשר ירגישו בהם. 40 אבל נמצא הרגש כללי שהוא צריך לענין אחר אשר עניינו אשמיעד אחר זה. ואמנם אלו ההרגשים [ת] החמשה מרגשים [ם] מורגשים [ם] ופעולותיהם [ם] ר"ל כל אחד ואחד מרגיש עצמו מרגיש ואינו מרגיש מורגש הרגש אחר כ"א במקרה כאשר אבאר זה אחר"כ. וכן כל הרגש והרגש מרגיש פעולתו ולא פעולת הרגש אחר וכל הרגש והרגש מרגיש ג"כ חלקי אות הבדלי מורגשו כמו ראות מרגיש הלבן והשחור ומראים אשר ביניהם והשמע מרגיש קול חריף וקול עטר וכן בהנשאים.

אומ' [ר] ישר' [אל] ב"א: אמ' [ר] אריסטו' בח"ג בס"ג ההרגש בפועל והמורגש בפועל ביחד היום וביחד נפסדים וז"ל להיות פועל אחד המורגש וההרגש ומציאותם אינו 41 אחד [63v] הוא מחוייב לזה שיהיו ביחד נפסדים והיום כאשר נאמר שמע וקול וטעם וטעימה וכן בהנשאים עכ"ל. 42

הנה מבואר נגלה שאם אין טועם אין טעימ' [ה] וטעם וכן להפך ר"ל כאשר יהיה הכל בפועל וכן אם אין רוא' [ה] אין ראות אם אין ראות אין מראה לקחת הכל בפועל וכן הדין אם אין שומע בפועל אין שמע בפועל אם אין שומע בפועל אין קול נשמע בפועל וכן בהנשאים [ם] כנ"ל דעת אריסטו' בה. אבל אין צ"ל זה על ההרגש והמורגש כאשר הם בכח ר"ל שהם עומדים וביחד נפסדים.

אומ' [ר] ישראל: אמ' [ר] טמיקסטיאוש⁴³ הראות הראשון אינינו בעיין ואין שמע הראשון⁴⁴ באזנים, כמו כן אין טעימה ראשונה בלשון אבל כל הרגשות הן ראשונה בחוש הכללי [ה] [ם] ר"ל כל החמשה החושים מן החוש הכלל כמו ממעין אחד יוצאים. והוא או' [מר] שאלו ה' חושי' [ם] להם מעמד ומקו' [ם] משרתי' [ם], אמנם לחוש הכללי מעמד ומקום המלך. כי באלו חושי' [ם] החמשה המיניים כמו הכלים או כמו ע"י השלוחים יודעו המורגשים

וההתפעלות אשר נהיה בחושים.⁴⁵ ויפה הדבר והחכם המשל הזה אני רואה] דעת ארסטו מסכים עם דעתו.

ואני רואה בח"ג בס"ג שמדע[ת] ארסטו על זה החוש הכללי שהוא כמו שורש אחד אשר יוציא ממנו כח ההרגש לכל כלי וכלי החושי[ם] החמשה ממנו יוציא ואילו ישוב התפעלות כל כלי וכלי.

[U]is sciendi diffunditur in organa quinque sensuum ab aliqua una radice communi a qua quidem procedit uis sciendi in omnia organa et ad quam terminantur omnes inmutationes singulorum organorum.

(SLDA, p. 185, l. 169–174; II.27 [III.3], 427a9–14.)

Postquam Philosophus ostendit quod non sit alius sensus proprius preter quinque, procedit ad inquirendum utrum sit aliqua potencia sensitiva communis hiis quinque sensibus et hoc quidem inuestigat ex quibusdam actionibus que non uidentur alicuius sensus proprie esse, set uidentur exigere aliquam potenciam sensitivam communem; huiusmodi autem actiones sunt due: una est secundum quod percipimus actiones sensuum propriorum, puta quod sentimus nos uidere et audire; alia est secundum quod discernimus inter sensibilia diuersorum sensuum, puta quod aliud sit dulce et aliud album.

(SLDA, p. 178, l. 1–14; II.26 [III.2], 425b12–13.)

Dicit ergo primo quod, quia discernimus aliqua uirtute non solum album a nigro uel dulce ab amaro, set etiam album a dulci, et unumquodque sensibile discernimus ab unoquoque, et sentimus, quia differunt, oportet hoc sit per sensum, quia cognoscere sensibilia in quantum sunt sensibilia est sensus.

(SLDA, p. 183, l. 41–47; II.27 [III.3], 426b12–17.)

Oportet autem istud principium sensituum commune habere aliquod organum, quia pars sensitiva non habet aliquam operationem sine organo. Cum igitur organum tactus diffundatur per totum corpus, necessarium uidetur quod ibi sit organum huius principii sensitui communis ubi est prima radix organi tactus.

(SLDA, p. 185, l. 195–201; II.27 [III.3], 426b23–29.)

Considerandum autem est quod compositio propositionis non est opus nature, set opus rationis et intellectus, et ideo subiungit quod illud quod facit <unum> unumquodque intelligibile, componendo ex intelligibilibus propositiones, hoc est intellectus. Et quia uerum et

וארסטו [64f] אחרי הראתו הראייה שאין חוש מיני על אלו החושים החמשה] חוקר אחרי זה החוש הכללי. ראשונה הוא חוקר אחריו ממה שאנו מרגישי[ם] וסוף דבר עלה בידו בראיות⁴⁶ מזאת החקירה שאנו מרגישי[ם] זה בחושי[ם] המיניים ר"ל שבחוש הראות אנו מרגישי[ם] שאנו רואי[ם] [וב]חוש [השמע] אנו מרגישי[ם] שאנו שומעי[ם] וכן בהנשאים. ואחר שלא מצא החוש הכללי בזו החקירה הוא חוקר אחריו בחקירה אחרת והיא זאת אני מביאה⁴⁷ בדברי[ם] אחרי[ם]. הנה יודעי[ם] אנחנו כי מחולק[ם] הלבן והמתוק וכן במורגשים האחרים.

ואין לומר שלחלק בין אלו המורגשים צריך פעולות שכל כי הנה שאר ב"ח⁴⁸ מרגישי[ם] החילוק בין אלו המורגשי[ם] ג"כ.

והנה להיות אלו המורגשי[ם] מורגשי[ם] מבואר שנשיגם בהרגש.

והוא הנכבד ארסטו מבאר לשם שאין מספיק לידיעת החילוק בין אלו שתי המורגשים] ר"ל בין הלבן והמתוק מה שאני מרגיש הלבן בראות והמתוק [בט]עימי[ה] באלו שני החושים. אמנם צריך שישג זה בחוש אחר והוא החוש הכללי. ועוד הוא מבאר לשם החכם הגדול הזה שאם הכח ר"ל החוש הכללי הוא משיג זה בזמן בלתי מחולק.⁴⁹ והוא ג"כ חוקר לשם איך יהיה זה אפשר שזה החוש הכללי, שהוא כח אחד בלתי מחולק ובזמן בלתי מחולק, יתנועע בתנועה כהופכה.⁵⁰ ולא יכיל כל זה הכתב הקצר הזה.

אומי[ר] ישראל: הנה כאשר נזכר לחוש הכללי מעמד המלך נגד החושים המיניי[ם] אשר להם לנגדו מעמד משרתי[ם]. והנה החוש הוא דבר⁵¹ נמצא בפע[ם] [בכח ופעם⁵² 64v] בפעל ולכל נמצא כזה צריך בהכרח שיהיה בו דבר מה שהוא כמו חומר ודבר מה ג"כ שיהיה בו כמו סבה ופועל.⁵³ והנה החוש הכללי והחמשה חושי[ם]⁵⁴ המיניי[ם] אולי כמו כן וכי.

אמנם [ז]ה הכח ר"ל לחוש הכללי לא כלי נמצא גופני וזהו מחויב ל[ה]יות הנפש המורגשת בלתי פעולה ואין לה פעלה כלל בלתי כלי. והנה היות כלי חוש המישוש מוצג ומפוזר וכל נראה לזה שיהיה כלי חוש הכללי במקום אשר לשם שורש ראשוני[ה] כלי חוש המישוש. ותבין זה.

אמ' [ר] ישראל ב"א: דע שחבור גזירה או מחייבת או שוללת אינה מעשה הטבע כ"א פעולת השכל הוא. וזהו המכוון בדברי ארסטו במ' [ה] שהוא אי' [מר] אמנ' [ם] העושה הכל אחד הוא [הש]כל, ר"ל מה שהוא מחבר כל אחד ואחד מן המושכלי[ת] הפשוטות ועושה מהם גזירו[ת], אם מחייבות אם שוללות⁵⁵, הוא

falsum consistit in compositione, ideo dicitur in VI Metaphisice [1027b25–27] quod uerum et falsum non est in rebus, set in mente.

(SLDA, p. 225–226, l. 81–89; III.5 [III.11] 430a26.)

השכל. ומאחר שהאמת והשקר אינם במה⁵⁶ שהוא [פ]שוט כי אם במה שהוא מחובר, לכן אמר אריסטו בששי במה שאחר הטבע שהאמת והשקר אינם בנמצאות כ"א במחשבה.

סליקו המאמרים הטובי' [ם] והנאים שבח לאל ית' [עלה] שהוא גאה על כל גאים. חזק ונתחזק מאיר הכותב לא יזק לא היום ולא לעולם אמן אמן סלה. בגל"ך ואע"י.⁵⁷ תם ונשלם ת"ל⁵⁸ עולם.

Notes

1. ליאב אלו MS.
2. אף על פי.
3. טיאמטיאקיטה MS.
4. *Res intellecte*.
5. MS ההשכלי.
6. יש אומרים.
7. *Phantasmata*.
8. MS הדימויות.
9. The word is illegible.
10. Cf. *De Anima* III.4.429b8: 'Est quidem igitur et tunc potencia quodam modo...'
11. *De Anima*, III.5.430a17: 'Et hic intellectus separabilis et impassibilis et inmixtus, substantia actu ens.'
12. נזכר לעיל.
13. כי אם.
14. זה לשונו.
15. Cf. below, fols. 63r–v.
16. שרוצה לומר.
17. SLDA, p. 180, l. 190–191. See below, fol. 63v.
18. רבי משה.
19. בפירוש?
20. Cf. *Guide of the Perplexed*, I:68.
21. וצריך עיון.
22. MS עם.
23. בן אברהם.
24. אמר הפרשן.
25. אבן סינא.
26. Cf. *De anima*, III.4.429b5–9: 'Cum autem sic singula fiat ut sciens, dicitur qui secundum actum. Hoc autem confestim accidit cum possit operari per se ipsum. Est quidem igitur et tunc potencia quodam modo, non tamen similiter et ante addiscere aut inuenire. Et ipse autem se ipsum tunc potest intelligere.'
27. על ידי.
28. עד כאן לשונו.
29. Cf. *De anima*, II.I.412a19–22: 'Necesse est ergo animam substantiam esse, sicut speciem corporis phisici potentia uitam habentis. Substantia autem, actus; huiusmodi igitur corporis actus. Hic autem dicitur dupliciter, alius quidem sicut sciencia, alius autem sicut considerare.'
30. MS כונת.
31. One word illegible.
32. MS היות.
33. בחלק ג' בספר הנפש.
34. See fol. 60r.
35. Sic!
36. Cf. Ps 36:10.
37. MS לא.
38. והוא הדין.
39. MS מורגשו.
40. *De anima*, III.2.425b23–25 (transl. Moerbeke): '[S]ensituum enim susceptuum est sensibilis sine materia unumquodque; unde abeuntibus sensibilibus insunt sensus et fantasie quibus senciunt.'

41. MS ימציאות אמנם.
42. *De anima*, III.2.426a15–19 (transl. Moerbeke): 'Quoniam autem unus quidem est actus sensibilis et sensitui, esse autem alterum est, necesse simul corrumpi et saluari sic dictum auditum et sonum, et humorem igitur et gustum et alia similiter, dicta autem secundum potenciam non necesse est.'
43. *Themistius*.
44. MS בראשון.
45. 'Palam igitur ex omnibus est quod neque visus primus est in pupilla, neque auditus primus in auribus, neque gustus in lingua, sed visus primus et gustus et odoratus et tactus in spiritu primo sensitivo existunt, et quando dicimus quinque esse omnes sensus, quinque esse dicimus sensitiva et quinque esse spiritus sensitivi, sicut ex fonte uno canales per organa derivatos; proprium autem sensum et primo existentem in his utentem et locum quidem nuntiorum habere quinque sensus, principis autem aut regis unum. Sicut enim ibi multi quidem nuntiantes, unus autem qui iudicat, sic et hic multa quidem nuntiantia organa, unum autem quod de omnibus pronuntiat. Hoc igitur sentimus et quia videmus visu et quia audimus auditu; quo enim differentias actuum, hoc et actus ipsos sentimus.' Themistius, *Commentaire sur le traité De l'âme d'Aristote, traduction de Guillaume de Moerbeke*, ed. by Gérard Verbeke (Louvain: Publications universitaires de Louvain, 1957), pp. 199–200 (ad 427a14–b1).
46. MS בריאות.
47. MS אם הביאה.
48. בעלי חיים.
49. *De anima*, III.2.426b23 (transl. Moerbeke): 'Quod autem neque in separato tempore, hinc.' Cf. *SLDA*, 426b23–29, p. 184, l. 102–124.
50. *De anima*, III.2.426b29–31 (transl. Moerbeke): 'At uero impossibile est simul secundum contrarios motus moueri idem aut indiuisibile et in indiuisibili tempore.' Cf. *SLDA*, 426b29–427a14, p. 184–186, l. 125–236.
51. MS ידבר.
52. MS ופעל.
53. Cf. *De anima*, III.4.430a10–12; *SLDA*, p. 218, l. 9–13, III.IV [III.10].
54. MS חוש.
55. MS שוללת.
56. MS כמו.
57. ברוך נותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה (Is 40:29).
58. תהילה לאל.